

گلستان

عباس رایجی
عکس‌ها: محمد سلطانی

توتون کارها چراغ یک کشت و کار باستانی را روشن نگه داشته‌اند

لزویر چینیا تا گلستان

نخستین فردی که توتون و تنباکو را از ارض جدید یعنی آمریکا به دنیا عرضه کرد، کریستف کلمب بود که با آوردن بذر توتون، سیب‌زمینی و گوجه‌فرنگی به اروپا و بقیه نقاط دنیا اوضاع زراعت و غذای همه دنیا را تغییر داد. سال ۱۴۹۲، کریستف کلمب پس از کشف آمریکا، بومی‌هایی را دید که لوله‌هایی از برگ خشک گیاهی را در دست گرفته‌اند، یک سر آن را آتش زده و سر دیگر را می‌مکند و دود آن را با هوا استنشاق می‌کنند و همراه این عمل، سستی و رخوت دلپذیری به آن‌ها دست می‌دهد. این لوله‌ها را بومیان «تاباکوس» می‌نامیدند. بومی‌ها برگ توتون را لایه‌لای برگ‌های ذرت می‌پیچیدند و استفاده می‌کردند. روش دیگر این بود که توتون را در نی یا استخوان می‌ریختند که این شیوه بعدها الهام‌بخش ایجاد پیپ در غرب و چپق در مشرق زمین شد.

● از گلوگاه تا آی درویش

ریشه واژه «تنباکو» از همان «تاباکوس» بومیان آمریکاست. «توتون» واژه‌ای ترکی به نام دود است. «چپق» هم ترکی شده واژه «چوبک» فارسی است. گفته می‌شود ریشه «قلیان» در واژه غلیان به معنی جوشش و خروش است. در شمال ایران هم شخصی بنام «زافیرو پولوس» مستشار نظامی تبعه یونان در ارتش شاهنشاهی پهلوی اول، نخستین بار توتون و توتون کاری را به این منطقه آورد و فراگیر کرد. ساختمان محل سکونتش با معماری مدرن و جدیدش در مرکز تحقیقات توتون تیر تاش گلوگاه مازندران هنوز به یادگار پابرجاست. در تاریخ شفاهی منطقه اینگونه روایت می‌شود که: در سال ۱۳۱۶ مهندس «زافیرو پولوس» یونانی الاصل که در سال ۱۳۵۲ تبعه ایران شد، از سوی دولت پهلوی اول مأموریت یافت تا به مازندران سفر کند و درباره توسعه کشت توتون و انتخاب مزرعه آزمایشی در این استان مطالعاتی انجام دهد. نامبرده در مهر ماه همان سال به مازندران سفر کرد و تمام مناطق این استان را که در آن روزگار شامل استان گلستان هم می‌شد تا منطقه «آی درویش» بچنورد مورد بررسی قرار داد و مناطق مناسب کشت توتون را تعیین کرد و با تأسیس بنگاه‌های تعاونی توتون کاری و با انتخاب یک کارشناس مستمر و تشویق روستاییان به کشت توتون در اراضی مستعد با حمایت مقامات محلی، توتون کاری را توسعه داد تا جایی که سطح کشت توتون در سال ۱۳۴۲ افزون بر ۲۲ هزار هکتار شد. زافیرو پولوس به دلیل وضعیت مناسب آب و هوا و فرمول خاک زمین برای کشت توتون و اینکه محل مزرعه آزمایشی توتون نزدیک ایستگاه راه‌آهن و مجاور جاده شوسه وقت بهشهر-گرگان و حد وسط این دو شهر قرار داشت، این منطقه را برای تأسیس مزرعه آزمایشی، مناسب تشخیص داده و انتخاب کرد. نخستین کشت توتون در مزرعه آزمایشی در سال زراعی ۱۳۱۶-۱۳۱۷ صورت گرفت و ایجاد ساختمان‌ها در قسمتی از زمین ۳ هکتاری مزرعه آزمایشی اوایل سال ۱۳۱۷ آغاز و اواخر همان سال افتتاح شد. این مزرعه بعدها توسعه یافت و به مرکز پژوهشی توتون تغییر نام پیدا کرد. از سال ۱۳۵۰ نزدیک به ۴۰ هکتار از اراضی مجاور مزرعه آزمایشی از خرده مالکان

محلی خریداری و در سال ۱۳۵۲ ساختمان‌های بزرگ، آزمایشگاه‌ها و منازل سازمانی توسط شرکت ساختمانی «رشه» به عنوان پیمانکار ساخته شد و این مجموعه ساختمان‌ها هنوز هم پابرجا و مشغول به فعالیت است.

● کار به صورت کایر

«بهر روز بزازی» یکی از توتون کاران موفق و با تجربه منطقه که خانوادگی و از نسل پیش در کار کشت توتون بودند، برایمان از مراحل مختلف کشت توتون می‌گوید. او تأکید می‌کند: «سال جدید زراعی توتون کاران از اسفند ماه هر سال شروع می‌شود. ابتدا بذر توتون را در خزانه می‌کارند. در فروردین نشاهای توتون از خزانه خارج شده و در زمین نشا می‌شود. از اواسط خرداد به بعد، فصل برداشت برگ خام توتون شروع می‌شود و آن را به نخ می‌کشند. اصطلاحاً اینجا به آن «سوزن بزوعن» می‌گویند. به گفته او، کار در مزرعه توتون یا توتون چار به صورت «کایر» یا قرضی است. اهالی روستا به نوبت یک روز به زمین یکی از اهالی روستا می‌روند. روز دیگر نفر بعدی و همین‌طور همه اهالی گروه یا روستا بدون پرداخت دستمزد زمین‌های یکدیگر را کاشت، داشت و برداشت می‌کنند. این رویه در مراحل نشا، برداشت و نخ کشیدن هم وجود دارد.»

● مرحله برداشت معمولاً سه‌الی چهار مرحله است

از چین اول، رنگ برگ‌ها زرد بوده و با کیفیت‌ترین حالت و به مرور در چین‌های بعدی به قرمزی می‌رود. هر چقدر رنگ برگ‌ها زردتر باشد قیمتش بیشتر است. از اواسط فروردین کاری به نام تخته کردن انجام می‌دهند. این کار و خشک کردن هم سه مرحله در گرمخانه طول می‌کشد و هر کدام از این مراحل با خودش سه مرحله داخلی دارد که در نهایت ۹ مرحله کاری مختلف را شامل می‌شوند. بر اساس رنگ‌ها تقسیم‌بندی و دسته دسته و عدل بندی می‌شود و طبق تقویم اعلام شده از سوی شرکت دخانیات تحویل می‌شود. در هنگام تحویل هم توتون توسط شخصی از کارکنان دخانیات ارزیابی می‌شود به این صورت که یک دسته از توتون‌ها را از عدل جدا کرده، محک می‌زند و تحویل می‌گیرد. بهروز بزازی توضیح می‌دهد که «سه گونه مختلف توتون در این منطقه کاشته